

Високий замок

Станіслав Лем

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Л. Андрієвська

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Бачу тепер, яким невдалим виявився попередній задум, що з ним я брався до писання — довіритися пам'яті, слухняно рушити за її командою і, стримуючи рефлексії, висипати з неї на стіл, наче з горщика, усе, що тільки відбулось. Мав надію, що вона ревно зберегла усе скільки-небудь важливе. Гадав, що цей розсип, немовби кольорові скельця з потрощеного калейдоскопа, складеться у який-небудь значущий візерунок. Може, й не в однозначний візерунок, а в їх взаємопроникну безліч, поміж якої можна буде віднайти розмаїті впорядкування, нехай і в уривчастому, фрагментарному, несміливо алюзійному стані. Я сподівався, що повторю таким чином у скороченні слів своє дитинство, яке є нині лише абстрактним поняттям — нібито і мною, — але розмащеним по кільканадцяти календарях, по всіх їхніх чорних і червоних сторінках. Сподівався, що змалюю завдяки такому підходу портрет — чи пак механізм пам'яті, яка не є ані мною, ані цілковито чужим мені, абсолютно пасивним сховищем, місткою пустою, бюрком душі з безліччю шпарин і сховків. Вона не є мною, бо є самодостатньою силою. Хапка аж ніяк не там, де я, й не там, де я, зворушена або байдужа. Адже вона не зберегла нічого з того, що мені дуже кортіло запам'ятати, — й навпаки, нерідко зберігала те, на чому мені залежало якнайменше.

Отже, я хотів радше її, аніж себе, схилити до найвищого ступеня відвертості, щоб постав її начерк, за який я, урешті-решт, був готовий узяти відповідальність, хоча ніколи не панував над нею і не паную. Я планував експеримент, результат якого й справді мене цікавив, нібито йшлося не про мене, начебто це не з мене мали виходити образи та оповіді, а з уст когось такого, ким я не є. Утім, так уже склалося, що цей хтось чаївся в мені віддавна, достеменно, як внутрішні кільця дерева часів його дитинства й молодості ховаються під численними нашаруваннями зрілого віку. У цьому сенсі можна майже дослівно визнати, що молоде деревце впродовж

десять років перебуває в такому потужному прихистку. Щиро кажучи, я не пам'ятаю, коли вперше надзвичайно здивувався тому, що я — є. А зараз, мабуть, трохи настрахався, що мене могло не бути взагалі, або я міг би бути якимсь патином чи кульбабкою, козячою ногою чи слимаком. І навіть каменем. Деколи мені здається, що це відбулося ще до війни, тобто в описаний тут час, однак я у цьому не впевнений. У кожному разі це здивування уже не полишало мене, хоча й не перетворилося на мономанію. Згодом я підступав до нього з різних боків, добирався до нього на різні лади, а подекуди визнавав його повним абсурдом, чимось таким, чого належить соромитися, немов фізичної вади. Проте потім запитання поверталося знову: чому, власне, думки посуваються в голові в тому чи тому напрямку, що ними керує й диригує? Коли я свято вірив у те, що душа, — а радше свідомість — це ділянка приблизно в чотири або п'ять сантиметрів завбільшки посеред обличчя — позаду носа, трохи нижче, ніж очі. Поняття не маю, чому я так вирішив.

Це, либонь, була «підфілософія», так само, як колись, іще давніше, замість мислення було якесь «під-» або «надмислення». І це я також сподівався витрусити з пам'яті разом з усім супутнім інвентарем. Це мусило відбутися само собою, обмежитися самими лише спогадами, потрясанням отим метафоричним горщиком. Однак не вдалося. Бачу, що згадуючи, я мимохіть упорядковував спогади. Унаслідок цього вони склались у сліди, які доволі виразно ведуть у мій бік, у бік мене сьогоднішнього — так званого літератора, тобто представника одного з найменш поважаних і найбільш ганебних фахів. Адже хліб літератора — це шаленство бурхливого фантазування, переснованого всілякими зарозумілими чи безглуздими означеннями на кшталт «письменницької кухні». Стосовно мене, то я жодної такої кухні не мав. У кожному разі, досі її не зауважував. Отож усе, що я висипав із лантуха пам'яті, одразу, ще на льоту, було легко скерувати. Не йдеться про якісь там

обурливі брехні чи перекручування. Це сталося само собою, в кожному разі — незумисне. Врешті-решт, я й не виправдовуюсь.

Я немов детектив, котрий повторно йде слідами скоєного злочину, який полягав у штукарському впорядкуванні навіть того, що аж ніяк не було впорядковане, коли відбувалось, і не вказувало в мій теперішній бік. Бачу в отій кінцевій цілості стрілку, спрямовану в мене, на чверть віку старшого. Це тим дивовижніше, бо я ніколи не вважав, що «народився письменником», що *hoc erat in votis* 1. Зрештою, я й надалі так не вважаю. Це означає, що в отому дитинстві й у звалищі, яке залишилося по ньому, мусило зберегтися чимало заплутаних слідів, напрямків для прочитання, для викриття, переважно безладних, глухих та обірваних. А може, це навіть не сліди, а лише занадто багато простору й поодиноких острівців. Ні, це не абсолютний хаос, хоча б тому, що були дім, школа, батьки, що спершу я був геть малий і приліпляв собі до носа зелене «крильце», а потім був старший, у мундирчику. Вже лише це створювало доволі чіткий порядок. Одначе це був порядок порожньої шахівниці, де чорно-білі смуги можна бачити уздовж, уперек або по діагоналі. Досить вкласти у погляд дрібку зусилля, щоб переконст рувати усе, як заманеться. Ти м часом шахівниця надалі лишається шахівницею, і ми не побачимо нічого поза тим, що є на ній насправді — навпереміну чорні та білі квадрати. Змінюються лише порядок, напрямок, директива погляду. Щось дуже схоже сталося з розкладеною тут шахівницею пам'яті. Я нічого не додавав, але з багатьох можливих порядків один переакцентував. Можливо, тому, що мимохіть шукав лейтмотиву, осі координат, послідовності життя? Аби не зізнатися навіть самому собі, що безліч напрямків порушено, загублено, змарновано? Чи навіть єдине тому, що ми завжди прагнемо, щоб і теперішнє, й минуле мали якийсь впорядкований і виразний сенс, хоча насправді так бути не мусило б? Начебто нам замало просто жити, вже не кажучи про зрілий вік,

коли інертність і нестача виразних сенсів не припустимі — однак у дитинстві? Я хотів гречно надати голос діввакові, не заважати йому, якщо таке можливе. А сам використав його, сплюндрував його кишені, шухляди, зошити, щоб похвалитися перед старшими: ось як гарно все заповідалося від самого початку, ось, мовляв, якими личинками майбутніх чеснот були навіть його грішки. Щоб якось виправдати цей грабунок, я перетворив його на гарний дор оговказ, ледве не на цілісну систему. Таким чином написав іще одну книжку — ніби від початку не знав, не здогадувався, що інакше й бути не могло, що будь-яка спроба протоколювання спогадів є ілюзією, отим суворим обмеженням, — аби нічого не додавати від себе. Я додавав аж занадто часто, коментував, інтерпретував. Із чужих секретів та іграшок — ну ж бо не зі своїх, я їх уже не маю, вони не існують — збудував тому малюкові гробівця й замкнув його в ньому — сумлінний, відсторонений і діловитий. Наче писав про когось вигаданого, про когось, хто ніколи не жив, кого можна виліпити за естетичними канонами, згідно з волею та планом. Це не було гідно. Так з дівваком не чинять.

1 Nos erat in votis (лат.) — це було предметом моїх прагнень. (Тут і далі — примітки перекладачки).

• • •

Далі — у повній книжці «Високий замок».
nashaknyga.com.ua